

A népi gondolat a 20. században

A népi gondolat a 20. században

Szerkesztette:
Novák Attila és Pap Milán

Századvég Kiadó, 2022
Budapest

© A szerzők

© Századvég Kiadó, 2022

Felelős kiadó: Molnár Attila Károly

Olvasószerkesztő: Bobály Ilona

Borítóterv: Albert Anna

Tipográfia és tördelés: Fodor Gábor

Nyomdai munkálatok: Prime Rate Kft.

ISBN 978-615-6436-05-4

ISSN 2732-0820

Tartalom

Szerkesztői előszó 7

MI A NÉPI GONDOLAT?

PAPP ISTVÁN

Mi a magyar népi gondolat?
Szabó Dezső nyomában 13

KOVÁCS GÁBOR

A magyar népi mozgalom nemzetközi kontextusban
Töprengések Bibó István tipológiája kapcsán 32

NÉPI ÍRÓK, NÉPI GONDOLAT

VÁRI GYÖRGY

„Underclass-romantika” az átmeneti Óbudán:
tündéri realizmus és emancipáció 55

BARTHA ÁKOS

Sorakozó! Népi írók a „rongyos gárda” hetilapjában 66

HUNYADKÜRTI SOMA
Németh László értelmiségi szerepfelfogásának
főbb vonásai 1945 előtt 96

PAP MILÁN
Tudósítások a toronyból
A népiek és a kádári szövetkezetesítés 119

KAPCSOLATOK

CSAPODY MIKLÓS
Népiség és erdélyiség
Táj-, világ- és országnézet 145

BAJCSI ILDIKÓ
A népi ideológia jelentősége
a sarlós nemzedék körében 163

NOVÁK ATTILA
Egy meg nem valósult lehetőség, avagy népiek
és cionisták viszonya a második világháború utáni
Magyarországon 185

PAÁR ÁDÁM
Népiség az Óperencián túl
Az amerikai farmerpopulista mozgalom 199

Szerkesztői előszó

Tavaly volt nyolcvanöt éve, hogy megjelent Illyés Gyula *Puszták népe* című könyve. Ebből az alkalomból a Nemzeti Községi Egylet Eötvös József Kutatóközpontjának (NKE EJKK) Molnár Tamás Kutatóintézete 2021. december 8-án konferenciát rendezett a népi gondolat 20. századi történetéről. Tanácskozásunk célja az volt, hogy láttassa, merre fordultak az eszmetörténeti, irodalomtörténeti és történettudományi kutatások a népi gondolattal, a népiekkel kapcsolatban, és mely témák állnak a kutatók homlokterében. Arra a kérdésre, hogy lehet-e még az új kutatási eredmények tekintetében népi gondolatról mint eszmetörténeti jelenségről beszélni a 20. századi magyar politikai gondolkodásban és művelődéstörténetben, nem nagy meglepetésre igenlő választ kaphattunk. Abban már eltértek a vélemények, hogy ennek a népi gondolkodásnak hol vannak a határai, kik lehettek az előfutárai, mely szerzők és mely társadalmi témák adják meg szellemi látóhatárát.

A konferencia előadásai éppen azt bizonyították, hogy sokkal tágabb viszonylatban kell közelítenünk a népi gondolathoz, mint ha kizárólag egy írói csoport története, gondolatai lennének. A népi gondolat 20. századi történetének hajszálygyökei a 19. századba vezetnek vissza, átívelnek határokat (főként Trianon után), és problémái különböző nemzeti kultúrákra fordíthatók le. Konferenciánk és jelen tanulmánykötet címe is ezért a népi gondolat, és nem a népi írók vagy a népi mozga-

lom fogalmával utal az általunk tárgyalt jelenségre. E fogalmi tágítással úgy véljük, hogy nem a népiséggel kapcsolatos eszmei zűrzavart, hanem a történeti megértés lehetőségét növeljük.

Kötetünk első blokkjában a népi gondolattal összefüggő definíciókat, kategóriákat vizsgálják a szerzők. A fogalmak között teremt rendet Papp István, az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára Tudományos Főosztályának vezetője, olyan képet nyújtva a népi gondolatról, melynek középpontjában Szabó Dezső írásai és hatása állnak. Kovács Gábor, az Eötvös Loránd Kutatóhálózat Bölcsészettudományi Kutatóközpont Filozófiai Intézetének főmunkatársa a népi gondolkodás fogalmi leírásait Bibó István meghatározásából kiindulva helyezi nemzetközi kontextusba, reflektálva a völkisch irányzattal való rokonságra, illetve a populizmusok széles történeti skálájára.

A második tematikus blokkban az írók, publicisták eszméi és pozíciói kerülnek tárgyalásra. Vári György, a Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár munkatársa a népiekhez kevésbé sorolt szerző, Gelléri Andor Endre Óbuda-képein keresztül mutatja be a vidékies városrész rokonságát a népi tematikával. Bartha Ákos, az Eötvös Loránd Kutatóhálózat Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetének tudományos munkatársa a népi írók publicistáinak szerepvállalását mutatja be a magyar fajvédők másfél évig fennálló hetilapjában, a *Sorakozóban*. Hunyadkürti Soma, az ELTE Történelemtudományi Doktori Iskolájának doktorandusza Németh László 1945 előtti szerepfelfogásait és ezzel együtt a népi mozgalom hivatásának némethi meghatározásait veszi górcső alá. Végül Pap Milán, az NKE EJKK Molnár Tamás Kutatóintézet tudományos munkatársa mutatja be a népi írók viszonyulását, egyúttal egy új, szociográfusi generáció bemutatkozását a kádári szövetkezetesítés és a vidék társadalma átformálásának hatvanas évekbeli kontextusában.

Tanulmánykötetünk utolsó blokkja a népi gondolat kapcsolódási pontjait keresi a trianoni határokon kívül. Csapody

Miklós, az NKE EJKK Molnár Tamás Kutatóintézet tudományos munkatársa a népiség és az erdélyiség eszméinek átfedéseit, egymáshoz való viszonyait jeleníti meg. Bajcsi Ildikó, a Clio Intézet tudományos munkatársa a népi gondolat megjelenését, formáit, magyarországi és erdélyi kapcsolatait elemzi a felvidéki Sarlós mozgalom húszas és harmincas évekbeli történetében. Novák Attila, az NKE EJKK Molnár Tamás Kutatóintézetének tudományos főmunkatársa a népiek és a magyarországi cionisták második világháborút követő eszmeiségét veti össze. Végül pedig Paár Ádám, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Karának óráadó tanára egy eddigieknél is tágabb történeti kontextusba helyezi a népi gondolat leírását: a 19. század második felének és a 20. század elejének amerikai agrárpopulizmusát rokonítja a hazai népi gondolattal.

Jó olvasást, tartalmas időöltést kívánunk.

Novák Attila és Pap Milán

Mi a népi gondolat?

Papp István

.....

Mi a magyar népi gondolat?

Szabó Dezső nyomában

Vannak látszólag könnyen magyarázható, egyértelműnek tűnő történeti fogalmak, amelyek azonban olyan mélyen öszszeszövődtek a hozzájuk tapadó emlékezet rétegeivel, hogy alig választható szét a hajdani, több évtizeddel, lassan egy évszázaddal ezelőtti eredeti jelentés az azóta eltelt időszak hordalékától. Véleményem szerint a *népi* jelző is ilyen, amely magyarázó értelmű kifejezésként számos fogalom elé illeszthető, ám voltaképpen jelentéstartománya eléggé tág, mivel határai igen bizonytalanok. Jelen írásban arra teszek kísérletet, hogy a 20. század egyik legfontosabb magyar eszmei áramlatát, a népi mozgalmat átfogó jelleggel, de lényegre törően mutassam be, középpontba állítva a mozgalom ősatyja, Szabó Dezső munkásságát.

Mindenekelőtt érdemes megkülönböztetnünk három, szinonimnak tűnő fogalmat, amelyek gyakran összekeverednek. Elsőként vegyük a *népi gondolatot*, amely azt a politikai meggyőződést jelenti, hogy 1920 után, az újból függetlenné vált ország politikai és művelődési problémáinak megoldása nem képzelhető el a lakosság felét kitevő agrárnépesség figyelmen kívül hagyásával, sőt a megújulás során elsősorban a parasztságra lehet és kell építeni. A nép beemelése a politika sáncaiba voltaképpen az 1848 előtti liberális nacionalizmus hagyományát követte, s a nemzeteszme megújítására tett igen komoly kísérletként értékelhető. Ez nem csupán a szavazati

jog biztosítását, valamilyen mértékű földreformot, illetve az oktatás fejlesztése révén a társadalmi mobilitás felgyorsítását, kitágítását foglalta magában, hanem azt is, hogy az etnikai folytonosságát megőrző parasztság műveltségét integrálni kell a nemzeti kultúrába. A népi gondolat eléggé rugalmas fogalomnak bizonyult ahhoz, hogy a szélsőjobbaldaltól a szélsőbaloldalig, a liberálisoktól a konzervatívokig számos politikai gondolkodó, művész, publicista és politikus életművét megtermékenyítse bizonyos mértékig. Ehhez képest szűkebb értelmű a *népi mozgalom*, amelynek tagjai radikális politikai reformokat követeltek, döntően a szegényparasztság számára, és az 1940-es évek elejére a fennálló politikai és társadalmi berendezkedést markánsan elutasító, értelmiségi bázissal és paraszti érdekképviselettel egyaránt rendelkező, folyóiratok, könyvkiadók, hetilapok, egyesületek, majd pártok révén megszilárduló, mégis tág kereteket biztosító politikai entitássá vált. Ennek centrumában állt a *népi írók* szépirodalmi és publicisztikai munkássága, tehát annak a nagyjából 14-15 alkotónak az életműve, akik regényeikben, verseikben, novelláikban, esszéikben, szociográfiáikban hangot adtak a parasztság szociális, művelődési, egészségügyi, gazdasági, politikai gondjainak, és az ún. harmadik út programját kidolgozták. Ennek eredményeként az 1944 végén, 1945 elején kezdődő érában a népiség számított azon ideológiák egyikének, amely komoly szerepet játszott az új Magyarország megteremtésében. Ezt a potenciált már 1938-ban felismerte a magyar kommunista emigráció egyik vezető ideológusa, Révai József, aki *Marxizmus és népiesség* című munkájában világosan meghirdette, milyen vonatkozásban tekintenek szövetségesként a népiekre, s hol kerülnek konfliktusba velük.

A népi mozgalom születése az 1930-as évek elejére tehető, és története nem választható el attól az eszmei útkereséstől, amely a nagy gazdasági világválság nyomán bontakozott ki szerte a világon, így Európában és Magyarországon is. A parasztkérdésnek a politikai viták centrumába való kerülése és egy évtized alatt fontos vonatkoztatási ponttá válása nem tör-

ténhetett volna meg a szabadversenyos kapitalizmusra építő pártelvű, parlamentáris berendezkedés megrendülése nélkül, amely hazánkban is bekövetkezett a bethleni konszolidáció meggyengülésével. Ám ahhoz, hogy legyen mihez nyúlni, létezzen olyan eszmei hagyomány, amelyet fel lehet karolni, fel lehet használni, komoly előfutárokra volt szükség. A legkomolyabb ideológiai tartalékot Szabó Dezső munkássága jelentette, akinek személyes sorsa is szemléletesen példázza a népiség felfutását. Míg 1929-ben ötvenedik születésnapját nyomorúságos anyagi körülmények között, a kivándorlás gondolatával barátkozva, néhány híve alkalmi adományaira támaszkodva élte meg, addig 1939-ben külön bizottság alakult, hogy a korabeli Városi Színházban nagyszabású ünnepségen köszöntsék őt a kor jeles értelmisége számos képviselőjének részvételével.

Annak érdekében, hogy Szabó Dezső életművét, eszméinek jelentőségét a kellő helyén kezelhessük, érdemes vázlatosan áttekintenünk, hogyan vélekedtek a magyar szellemi élet képviselői a parasztságról az író fellépését megelőzően. Három példát választottam, amelyek jól érzékeltetik az e vonatkozásban bekövetkezett változást. A 19. század második felének nemzeti-romantikus írója, a magyar olvasási kultúra megteremtésében megkerülhetetlen szerepet játszó Jókai Mór 1869-ben megjelent, *Szerelem bolondjai* című regényében így írt a puszták népéről: „Térjünk át egyenesen a cselédségre. A pusztá körös-körül egynapi járó földre volt minden piaccal bíró várostól és minden néven nevezhető iskolától. Lakosait, mint Robinsont a szigetre, úgy hajigálta ide mindenféle zivatar, mely restellte elnyelni a hajótörötteket. Szemenszedett népek voltak, akiknek csak azért volt itten maradásuk, mert másutt már sehoh sem szívelték meg őket. A számadó juhász ezelőtt egy évvel került ki a börtönből, ahová azért csukták be, mert felgyújtotta az előbbeni gazdájának a juhaklát; azt meg azért gyújtotta fel, mert a gazdája nagyon firtatta, hogy hol van hát azoknak a birkáknak a bőre, amik állítólag mértelenben elhullottak; csakhogy azt felelhesse rá, hogy elégtek a padláson. A béresgazda nem volna rossz ember, amíg nem

iszik; hanem mikor egyszer egy pohár bort bekapott, akkor nincs az az élő teremtés, aki megállhasson előtte; beleköt az édesapjába is, s aki őt úgy meg nem veri, hogy nem tud mozdulni többet, azt bizonyosan ő veri meg úgy, hogy nem tud mozdulni. Ez is kiülte emiatt a vármegye börtönét számtalan ízekben. A kocsisnak az a nevezetes szép tulajdonsága van, hogy amint felnyitja a száját, azon kezd, hogy káromkodik. Nem is tudja megindítani a beszédet anélkül; ez az exordium. Az aztán neki mindegy, hogy kivel beszél: a juháskutyával vagy a házigazdával; s még amellet az az eredetiség is megvan benne, hogy a pipa sohasem szakad ki a szájából: azzal alszik el, azzal horkol, azzal ébred. Kétszer magára gyújtotta az istálót emiatt, jó szerencse, hogy idején eloltották mindig.”¹

Ebben a megközelítésben a parasztság, jelen esetben az uradalmi cselédség – akiknek világát gyermekkori élményei alapján Illyés Gyula ábrázolta nagy visszhangot kiváltott szociográfiájában – még társadalmon kívüli, hol veszélyes, hol egzotikus, hol primitív népesség, de mindenképpen olyan része a korabeli magyar lakosságnak, amely kívül esik a politikai nemzet határain. Ez az ábrázolásmód, amely a népet kellemetlen, veszélyes, érthetetlen, vad, bűnöző elemként tartja számon, mélyen gyökeredző hagyományt teremtett, s bizonyos mértékig még ma is felfedezhető a magyar vidékről szóló közbeszédben. Ám éppúgy jelen van egy egészen más szempontból irreális megközelítés, a romantikus, idealizált, patetikus ízekkel telített népszemlélet, amelyre Gárdonyi Géza egyik elbeszéléséből hozhatunk példát: „Eközben odatelepedtek az uraság aratói is. Hej, ti királyok, királykisasszonyok és királylegények, ti pápák, bárók és grófok és aranykanalú nagy urak, ha a ti magatok drága tálaiban ilyen jó falatokat találhatnátok! Ha a ti jégbe hűtött cifra üvegeitekből olyan jóleső italt tudnátok húzni, mint ezek húznak itt a csöcsös korszából vagy a csobolyóból! Ha a ti szmirnai és lyoni művészettel puhított díványaitokon és hentergőiteken olyan ékes nyugalmat tud-

¹ Jókai 1963, 88.

nátok találni, mint ezek itt a vadkörtefa két ujnyi kis gypén, mikor ebéd után egy rövid félórácskát szenderegnek!”² Természetesen Gárdonyinál akadtak jóval kevésbé kvalitatásos szerzők, akik sokkal erősebb túlzásokkal, rikítóbb színekkel rajzolták meg az idealizált falu békés társadalmát. A bűnös várossal szemben természetes, életerős, vidám faluról szóló romantizált népismeret ugyancsak szívósan tovább élő tradíciónak bizonyult, amely korszakokon átívelve még napjaink közéleti megszólalásaiban is fellelhető.

A 19. század végének, a 20. század elejének a kapitalizálódással járó, voltaképpen törvényszerű konfliktusaira, s a paraszti társadalom ennek nyomán bekövetkező válságjelenségeire egy újabb írónemzedék képviselői rezonáltak. A *Szegedi Napló* főszerkesztője, Tömörkény István új fejezetet nyitott a parasztábrázolásban. 1903-ban megjelent, *Kubikosút* című, komor hangulatú, riportnak beillő elbeszélésében a szegedi vasútállomáson gyülekező parasztemberek mindennapjait mutatta be: „Hajnal felé a vasúti állomáson csak imitt-amott ég egy-egy lámpa. Szénszagú csend van, a csengők zörögnek, és kint az állomás előtt, szénsalakban kubikotalicskák kerekai csiszegnek. Jön a nép az útra, mert reggel indul a vonat, amely majd elviszi az egész hadat arra a vidékre, ahol a munka vár reájuk. Kászmalódnak, pakolódznak, s jó időbe kerül, amíg a talicskák tömegét a vasútra adják. Az nem megy minden baj nélkül, mert földolog, hogy a talicska össze ne kevergőzzön. Jegyváltás nincsen, mert az az úrféle fizeti a bilétákat, aki viszi őket. Ez nagy előny, mert most már az emberek a subákban azonnal végignyúlnak a földön, mert így a legalkalmasabb várni a vonatot. A suba igen jó váróterem.”³ Az ingázás, a földmunkás réteg megjelenése, a munkavállalás körüli kiszolgáltatottság és bizonytalanságok – kiegészülve a kivándorlással, az alacsony munkabérek miatti aratósztrájkokkal, az elégtelen egészségügyi ellátással – mind olyan tünetek voltak, amelyek

² Gárdonyi 1961, 160–161.

³ Tömörkény 1977, 269.

jelezték, hogy a politikai élet porondjára hamarosan új szereplő léphet be, amely pusztán létszámánál fogva radikálisan átrendezheti a meglévő viszonyokat.

Az első világháborúban való tömeges népi részvétel, magyarán az, hogy parasztkatonák alkották az egymással szemben álló hadseregek zömét, nehezen elodázhatóvá tette a földkérdés, a szociális kérdések és a mobilitás ügyének rendezését. Mivel ezekre sem az 1918–19-es forradalmak, sem az azokat követő konzervatív konszolidáció nem adott tartós, megnyugtató megoldást, így a paraszti morajlás állandósult, s erre egyre jobban felfigyeltek a honi publicisztika művelői is. A *Szegedi Napló* másik főszerkesztője, Móra Ferenc 1927-es írásában összegezte azt a politikai-történeti alapvetést, amelyet a néhány évvel később útjára induló népi mozgalom maradéktalanul elfogadott: „Tegnap még nem tudtam róla, hogy a törvénybe iktatott március tizenöt csak fakultatív ünnep, és nem jár kötelező munkaszünettel, ennél fogva napáldozatkor összekurjantottam a napszámosaimat a kubikgödörökből, amelyekben a korai bronzkor halottait ébresztgetjük ötezer éves álmukból. Farkasok, Nagyok, Fejések, Tarik, fehér fejű és fekete fejű, pörge bajszú és lógó bajszú magyarok a napszámosaim, mind az amúgy nagyon rendes emberek kategóriájából. Nem nemzet, csak nép, nincs története, csak tiszteli az Istent, fizeti az adót, neveli a gyereket, és ülteti a fát. Az apám fajtája.”⁴ Bár Mórától mindenféle etnikai nacionalizmus igen távol esett, ebben a szövegben voltaképpen mégis az a gondolat fogalmazódik meg, hogy a magyar nemzetnek éppen az a része van leginkább híján az alapvető politikai jogoknak, amely hosszú-hosszú ideje a magyarság fennmaradását biztosítja. A parasztság történelmenkívüliségének eszméje egyben az államközpontú, romantikus-nacionalista historiográfiai hagyomány kritikája, és a társadalomtörténet később kibontakozó áramlataival mutat rokonságot.

⁴ Móra 1979, 89–90.

Ám az eddigiekben érzékeltetett, a parasztság vonatkozásában lassanként beálló szemléleti módosulás önmagában kevés lett volna, ha nincs egy nagy hatású politikai gondolkodó, aki tökéletes időpontban megjelentett művével nem adta volna az 1918 előtti társadalmi-politikai berendezkedés átfogó bírálattát, s egyben ne kínált volna világos és könnyen érthető kivezető utat a háború utáni Magyarország zűrzavaros állapotából. Elsősorban ebben ragadható meg Szabó Dezső 1919 májusában, a Tanácsköztársaság első válságának napjaiban megjelent, *Az elsodort falu* című terjedelmes regényének jelentősége. A két világháború között négyszázezer példányban elkelt, több kiadást is megért, egyszerre rendkívül rosszul megkomponált, ám találó epizódok sokaságát tartalmazó, több szálon futó, a korszak vezető értelmiségi szempontjából kulcsregénynek tekinthető mű 1918 őszeig értelmezte egyetlen faluhoz kötve, több család történetén át Magyarország történiáját, kiemelt hangsúllyal az első világháború idejét és a felelősség kérdését. A magyar–francia szakos tanár, aki egy ideig a *Nyugat* és a *Huszadik Század* köréhez tartozott, s a polgári radikálisok táborát erősítette, sőt a Tanácsköztársaság első heteiben hátrózottan az új hatalom mellé állt, és tovább fokozta szociális radikalizmusát, sokak mélységes mély csalódottságának adott formát és tartalmat. Kíméletlen ítélete szerint az első világháború elvesztéséért az eliteket és a középosztályt egyaránt felelősség terheli, mivel az arisztokrácia, a magas klérus és a nagypolgárság is a háború haszonélvei voltak, akik magukra hagyták a lövészárkok népét, mely elsőprő többséggel a parasztság soraiból került ki. Ugyanakkor a hagyományos, 48-as függetlenségi ellenzékiiség képviselői, az elszegényedő történelmi középosztály, a dzsentri figurák, a szólamokba fulladó református értelmiség éppen úgy a bukott, a vesztes Magyarországhoz tartozik Szabó víziója szerint, mint a német–sváb középosztály és az a zsidó értelmiségi közeg, amelyben részben a radikális értelmiség táborát adta. Szabó az 1918 előtti konzervatív-liberális rendszer uralkodó rétegeit és annak legális ellenzékét egyaránt elvetette.

A portré azonban nem csupán az általánosítás miatt lett egysíkú és elnagyolt. Hiszen hiányzik példának okáért mind a nagyipari munkásság, mind a háborún ugyanúgy meggazdagodó, ha úgy tetszik, nyereszkeskedő módosabb parasztság és a pacifista értelmiség, s arról sem vett tudomást Szabó, hogy a korabeli monarchia minden nemzetisége és felekezete kivette részét a háborús véráldozatból. A magyar parasztságon kívül a történelmi középosztály tagjaival szemben tudott megbocsátó lenni, mivel ezek képviselőinél a társadalmi bűnök emberi esendőségből eredő, szerethetőnek bemutatott gyengeségekkel társultak. Másrészt, Ady gondolatát tovább szöve, két nagyobb táborra osztotta a hazai zsidóságot. Miközben az asszimiláció útját választókkal szemben rendkívül kritikus, addig a zsidóságukhoz, hagyományaihoz ragaszkodókat, bár ki nem mondva, de lényegüket tekintve a cionistákat, a magyarság szövetségésének tartotta.

Am lehetett volna a bíráló önmagában bármilyen jogos, színvonalas vagy szellemes is, *Az elsodort falu* nem váltott ki olyan erős visszhangot, ha tartalmaz is a jövőre vonatkozó erős víziót. Összehasonlítva más korabeli, ugyancsak antiliberalis hangvételű, s különböző mértékben antiszemita művekkel, Szabó Dezső láttelepe a kortársak szélesebb körében rezonált. A Szekfű Gyula által írott *Három nemzedék* konzervatív reneszánszt hirdetett, amelyhez alapvetően hiányzott a társadalmi bázis, míg a jezsuita páter, Bangha Béla *Magyarország újjáépítése és a kereszténység* című diagnózisa nem igazán tudott mit kínálni a nem katolikusok, vagy csak a kulturális értelemben kereszténynek számító emberek számára. Ellenben a Szabó Dezső által meghirdetett, a parasztságot a társadalmi felemelkedés egyetlen lehetséges forrásának tekintő elgondolás egyrészt áthidalta a felekezeti különbségeket, másrészt a jogkiterjesztés révén beilleszthető volt a progresszív értelmiség programjába, harmadszor etnikai tartalma okán a történelmi középosztály is meg tudott vele barátkozni. Bár ugyanaz a program mást és mást mondott a kortársaknak, valamiképpen mégis közös nevezőt kínált. Ezt a bizonyos közös

célt pedig az alábbiakban látta Szabó Dezső: „Én most megházasodom, Miklós, elveszem Máriát. Ha látnád, milyen pompás fattyúnk van már! Aztán összefogunk az egész életre, itt a mi kis fészünkben kezdjük meg felépíteni az új Magyarországot. Az erős, az okos, a praktikus, a győző magyarok Magyarországot!”⁵

Mindezekén túl Szabó regénye azért is bizonyult maradandó hatásúnak, a két világháború között mindenképpen, mert számos lehetséges olvasatot fedezhettek fel a kortársak. Az olvasók tulajdonképpen választhattak, hogy az író által felkínált értelmezések közül melyiket tartják a legerősebbnek, a legérvényesebbnek, s ennek megfelelően mi az az eszmei üzenet, amit kiolvasnak a cselekmény burjánzó mondataiból. Először is, Szabó rendkívül erősen hangsúlyozta, hogy 1918 kapcsán nem beszélhetünk történeti folytonosságról, hanem sokkal inkább a szuverén magyar államiság újjászületéséről, amely értelmezése szerint 1526-tal lényegében megszakadt, hiszen a mohácsi vereséget követő Habsburg-évszázadokban a magyarság nem intézhette önállóan saját sorsát. Mivel a regény megjelenésének időpontjában még nem volt világos és egyértelmű, hogy milyen területi veszteségek érik az országot a háborús vereség miatt, így az író meggyőzően, határozottan emelhetette be a függetlenség újbóli elnyerését, mint olyan esélyt és bizonyos értelemben történelmi igazságszolgáltatást, amely lehetővé teszi a magyarság számára, hogy a kezébe vegye sorsa irányítását. Szabó szerint ehhez az újjászületéshez forradalomra van szükség, ezért is igenelte mind Károlyi Mihály, mind pedig Kun Béla országlását, legalábbis a kezdeti időszakban. Később hasonló logikából levezetve állt a berendezkedő ellenforradalom mellé, és azért ábrándult ki viszonylag rövid idő alatt, mert ugyanúgy vélekedett róla, mint az előző két rezsimről: elsikkasztotta a forradalom ügyét, amely a magyarság megújulásához szükségeltetik. Ehhez az elgondolásához Szabó elég konzekvensen ragaszkodott, így számára

⁵ Szabó 1919, 265.

nem volt különösebben fontos téma Trianon, sokkal inkább az újból függetlenné vált Magyarország ügye érdekelte. Ő volt hosszú idő után az első szuverenista gondolkodó, ám felfogásának nem volt köze a 48-as alapon álló Függetlenségi Párt nézeteihez, hanem új alapról próbált meg programot adni. Természetesen a protestáns függetlenségi eszmekör több évszázados hagyománya nem csekély mértékben befolyásolta Szabó Dezső gondolkodását.

A második fontos olvasat a dualizmus- vagy monarchiakritika, amely egyébként több ponton érintkezik Jászi Oszkár és a polgári radikálisok véleményével, nem véletlenül voltak egy ideig közös táborban Szabó Dezsővel. Az 1918 előtti világ politikai rendszerét, parlamentarizmusát hazugnak, korruptnak, antidemokratikusnak tartotta, amely sem a térség népei, sem a magyar nép számára nem tette lehetővé saját törekvéseinek kibontakoztatását. Éppen ezért Szabó gondolkodásának fix pontjává vált minden, a monarchiára emlékeztető államszövetség elvetése, hiszen a németek részvételét bármiféle közös államban elfogadhatatlannak tartotta. Számára a közös osztrák–magyar múlt a német hatalmi befolyás biztosításának eszközét jelentette, amiből természetesen a megingathatatlan antilegitimista álláspont következett.

A regény vonzerejéhez nagyban hozzájárult a harmadik fontos olvasat, vagyis a biologikum és az ezzel összefüggő fajvédelem tézisének megfogalmazása. Ez részben erotikus epizódokat jelentett, amelyek felcsigázták a két világháború közötti korszak gimnazistáinak érdeklődését, sőt a vaskalapos olvasók közül többen is pornográfiával vádolták az író. Ezen szórakoztató felfogásnál sokkal fontosabb, hogy Szabó nem csupán a népi mozgalom, hanem a honi fajvédelem magvait is elvetette. Ugyanis meggyőződése szerint a magyar parasztság nem pusztán a nyelv és a népművészet őrzője volt, hanem valamiféle organikus felfogás jegyében a legegészségesebb, legerősebb, legtermékenyebb társadalmi réteg is, amelyhez képest a városokban élő polgárság, középosztály és az elit különböző csoportjai elsatnyult, gyenge, kevés gyermeket válla-